

فقه

فقه به معنای **فهمیدن** و **درک** کردن می باشد که به **استنباط احکام شرع** کمک می کند.

فهرست مندرجات

- ۱ - فقه در لغت
- ۲ - فقه در اصطلاح
- ۳ - فقه در اصطلاح علما
- ۴ - فقه در قرآن و روایات
- ۵ - فقیه در لغت
- ۶ - فقیه در اصطلاح
- ۷ - تاریخچه فقه و فقاہت
- ۸ - موقعیت و جایگاه فقه و فقیه
- ۹ - منابع و مبانی فقه و اجتهاد
- ۱۰ - اهداف فقیهان و رسالت مرجعیت
- ۱۱ - اهتمام و خدمات مراجع و فقهاء شیعه به دین و ارزشهای اسلامی
- ۱۲ - پانویس
- ۱۳ - منبع

فقه در لغت

فقه در لغت، به معنای دانستن و فهمیدن است، [۱] [۲] [۳] به معنای درک کردن چیزهای مخفی نیز آمده است. [۴] **راغب** در مفردات، آن را پی بردن از معلومات حاضر به معلومات **غایب** معنا کرده است. [۵]

فقه در اصطلاح

در اصطلاح بنابر اینکه فقه یک **علم** می باشد، به علم و استنباط احکام شرع از روی **رأی** و **اجتهاد** فقه اطلاق می شود.

فقه در اصطلاح علما

کلمه فقه به تدریج، در اصطلاح علما، به خصوص فقها، فقط به «فقه الاحکام» اختصاص یافته است و امروزه از کلمه «فقه» فقط مسائل عملی **اسلام** از **واجب** و **حرام** و مانند آنها به نظر می آید. به عبارتی علمای اسلام با الهام از برخی **روایات**، تعالیم اسلامی را به سه بخش «**عقاید**»، «**اخلاق**» و «**احکام** و قوانین عملی» **تقسیم** کرده اند. آنان کلمه «فقه» را فقط در مورد «احکام و قوانین عملی اسلام» به کار برده اند.

فقه در قرآن و روایات

کلمه «فقه» در **قرآن کریم**، به معنای تدبّر، تعمّق و فهم عمیق به کار رفته است. [۶] [۷] [۸] [۹] [۱۰] همین مفهوم گسترده برای فقه، در روایات نیز به چشم می خورد. به عنوان نمونه، امام **صادق** صلوات الله علیه می فرماید: «أَدَا أَرَادَ اللَّهُ يَعْطِي خَيْرًا فَفَقَهُهُ فِي الدِّينِ»؛ [۱۱] هر گاه خداوند خیر و سعادت بنده ای را بخواهد او را در **دین**، **بصیر** و آگاه می گرداند. بنابراین، «فقه» در لسان قرآن کریم و روایات اسلامی، مفهومی گسترده دارد و عبارت از شناختی عمیق و وسیع نسبت به همه **معارف** دینی و دستوره های اسلامی است و به بخش خاصی اختصاص ندارد.

فقیه در لغت

فقیه در لغت به معنای **دانشمند** و فرد **دانا** می باشد.

فقیه در اصطلاح

فقیه در اصطلاح به کسانی که احکام شرعی را توسط رأی و اجتهاد خویش به واسطه **قرآن کریم**، **سنت**، **عقل** و **اجماع** بدست می آورند گفته می شود. [۱۲]

تقریباً می‌توان گفت از عصر **نبی اکرم** و **ائمه اطهار** - علیه السلام - به گونه‌ای فقه و **فقهات** آغاز شده و علماء و دانشمندان اسلامی در این زمینه گام برداشته‌اند.

پیامبر اکرم - صلی الله علیه و آله - نمایندگانی را در عصر خویش که آگاهتر به مسائل دینی و قرآنی بودند برای بیان احکام و آشنا کردن **مردم** با **اسلام** و قرآن کریم به میان طوائف و اقوام دیگر می‌فرستادند، همانند مأموریت **جعفر بن ابی طالب** به **حیسه** و اعزام **مصعب بن عمیر** به **مدینه**. بر پیامبر اکرم - صلی الله علیه و آله - آیهای نازل شد که «و ما کان المؤمنون لیُفَرِّقُوا کافه فلولاً نفر من کل فرقهٍ منهم طائفةٌ، لیتفقوا فی الدّین و لینذروا قومهم اذا رجعوا الیهم لعلهم یحذرون» [۱۳] نباید مؤمنان همگی به **جنگ** و **جهاد** بپردازند بلکه گروهی (طائفه‌ای) **کوچ** کنند تا در **دین تفقه** کنند و هنگام بازگشت به سوی قوم خویش آنان را **انذار** دهند و بترسانند.

پس بنابر تصریح قرآن کریم وجود علماء **ضرورت** داشته است و با آغاز **غیبت** کبری، این رسالت علماء و **فقه** سنگین‌تر شده است. زیرا در عصر قبل از غیبت که عصر حضور ائمه اطهار بود، علماء به علت حضور ائمه تحت‌الشعاع بودند و مردم هم حتی‌المقدور مشکلات خود را با ائمه اطهار در میان می‌گذاشتند اما پس از غیبت کبری تمامی مسئولیت دینی به عهده علماء و فقهاء **شیعه** افتاد. [۱۴] و امام زمان(عج) فرمودند: «و اما الحوادث الواقعة فارجعوا فیها الی رواه احادیثنا فانهم حجتی علیکم و انا حجة الله علیهم» [۱۵] [۱۶] البته فقه از اواخر قرن اول هجری مرسوم شد یعنی از این زمان کسانی پیدا شدند که استنباط احکام دینی را از طریق **ادله شریعت** بدست می‌آوردند. [۱۷] اما موقعیت خاص و ویژه‌ای که برای مراجع و فقهاء شیعه پیش آمد از سال ۲۲۹ هجری بوده است زیرا از این زمان فقهاء شیعه عهده‌دار **تشریح** و **تبیین** احکام اسلام و پاسخگوی پرسش‌های شیعیان بوده‌اند و از اینجا بود که **مرجعیت** شیعه تکوین یافت و پیوند مستحکمی میان شیعیان و مرجعیت برقرار گردید. [۱۸]

موقعیت و جایگاه فقه و فقیه

پیرامون ارزش و اهمیت علم فقه شبه‌های وجود ندارد، زیرا فقه شامل علمی است که قوام دین و **دینا** و نظام **معاش** و **معاد** وابسته به آن است. با علم فقه است که انسان درمی‌یابد چه وظیفه‌ای در برابر **خالق** و **پروردگار** خویش دارد و با علم فقه است که انسانها **حرام** خدا را از **حلال** خدا تشخیص می‌دهند. [۱۹] و جایگاه فقیه و مراجع دینی در بین مسلمانان بویژه شیعیان مشخص است چنانکه حضرت **امام خمینی** رحمه الله می‌فرماید: «**ولایت** جامعه اسلامی از زمان غیبت کبری از سوی **شارع** مقدس به فقیهان **عادل** و پارسا تفویض شده و هر زمانی که یک فقیه عادل توانست **حکومت اسلامی** را تأسیس کند، بر همه مردم و حتی دیگر فقها لازم است که از وی **تعینت** کنند.»

همین‌طور حضرت امام می‌فرمایند: «چون چنین فقیهان و مراجعی نایب **امام زمان** هستند، همه اختیارات پیامبر اکرم - صلی الله علیه و آله - و ائمه اطهار - علیه السلام - را در امر حکومت دارا هستند و این گونه نیست که اختیارات فقیه در دایره محدودی باشد بلکه او صاحب **ولایت مطلقه** است.» [۲۰]

منابع و مبانی فقه و اجتهاد

منابع **استخراج** احکام شریعت، مطابق **مذهب** شیعه **امامیه** به چهار اصل (کتاب، سنت، اجماع و عقل) منحصر بوده و لکن بیشتر احکام دینی در کتاب و سنت که به منزله **قانون اساسی** و آئین‌نامه اجرائی آن می‌باشد به طور مستقیم و غیرمستقیم بیان شده است. مراجع و فقیهان شیعه که توانایی استخراج احکام از مدارک نامبرده را دارند به منظور تعیین و رفع مسئولیت از خود و دیگران بدان اشتغال می‌ورزند و در این باب کوشش می‌نمایند که از این عمل در عرف **متشرعه** اجتهاد و در اصطلاح قرآنی به **تفقه** تعبیر می‌شود و لزوم آن هم تأکید شده است. [۲۱]

اهداف فقیهان و رسالت مرجعیت

همان گونه که پیامبر - صلی الله علیه و آله - فرموده‌اند: ان العلماء ورثة الأنبياء؛ یعنی علماء وارثان پیامبرانند و **امام موسی بن جعفر** - علیه السلام - فرموده‌اند: لِأَنَّ الْمُؤْمِنِينَ الْفُقَهَاءَ حُصُونُ الْأِسْلَامِ؛ یعنی فقهای **مؤمن** دژهای اسلامند. پس بنابراین مؤمنان موظفند که در عصر غیبت در مورد «حوادث واقعه» به فقهاء مراجعه کنند، زیرا آنان راویان **احادیث** امامان و **حجت** آنان برای مردم هستند. [۲۲] رسالت عمده فقها و مراجع شیعه در طول تاریخ این بوده که میراث گرانبهای **انبیاء** که دین و شریعت الهی است را از گزند تهاجمات و تحریفات حفظ کرده و با به پای پیشرفت زمان و مقتضیات هر عصری، کاروان بشریت را به سوی اهداف بلند و آسمانی پیامبران، **هدایت** و **رهبری** نمایند و با کاوشهای عالمانه و مدبرانه خویش، **تکلیف** انسانها را در حوادث واقعه و مسائل **مستحدثه** روشن سازند. [۲۳]

اهتمام و خدمات مراجع و فقهاء شیعه به دین و ارزشهای اسلامی

علماء شیعه و **محدثین** و فقهاء **علوم اسلامی** نهایت سعی و تلاش را نموده‌اند تا آنچه از سوی پیامبر اکرم - صلی الله علیه و آله - و **اهل بیت** - علیه السلام - نقل شده است را حفظ و نگهداری کنند. علما و فقهاء شیعه همه روایات اسلامی را که در علوم مختلف می‌باشد را گرد آورده‌اند، و نیز علماء شیعه در طول **تاریخ** با وضعیتی نابسامان انواع **درد** و **رنج** و شکنجه‌ها را تحمل کرده‌اند، اما هیچ چیزی مانع از خدمات و اهتمام آنان برای انجام تعهدات و مسئولیت در برابر خدای تعالی و گسترش آئین توحیدی نشده است. [۲۴]

پانویس

- ↑ صاح اللّٰه، ج ۶، ص ۲۲۴۲.
- ↑ قاموس المحيط، ج ۴، ص ۲۸۹.
- ↑ معجم مقاییس اللغة، ابن فارس، واژه فقه.
- ↑ موسوعه جمال عبدالناصر فی الفقه الاسلامی، ج ۱، ص ۹.
- ↑ مفردات الفاظ القرآن، راغب اصفهانی، واژه فقه.
- ↑ منافقون/ سوره ۶۳، آیه ۷-۳.
- ↑ انعام/ سوره ۶، آیه ۶۵.
- ↑ انعام/ سوره ۶، آیه ۹۸.
- ↑ اسراء/سوره ۱۷، آیه ۴۴.
- ↑ اسراء/ سوره ۱۷، آیه ۴۶.
- ↑ اصول کافی، محمد بن یعقوب کلینی، ج ۱، ص ۳۳.
- ↑ لغت‌نامه دهخدا، ج ۳۷، ص ۲۹۴.
- ↑ توبه/ سوره ۹، آیه ۱۲۲.
- ↑ خدمات متقابل اسلام و ایران، مرتضی مطهری، ص ۴۲۷.
- ↑ وسائل الشیعه، ج ۲۷، ص ۱۴۰.

۱۶. ↑ کاوشی در روحانیت، ع - باقی، ص ۱۷؛ به نقل از وسائل الشیعه کتاب القضاء، ج ۱۸.
۱۷. ↑ حکمت حکومت فقیه، حسن ممدوحی، ص ۴۶.
۱۸. ↑ نقش علمای شیعه در رویارویی با استعمار، سلیم الحسنی، ص ۸.
۱۹. ↑ پیش درآمدی بر تاریخ تحول فقه شیعه، حاج علی صافی گلپایگانی، ص ۶۹.
۲۰. ↑ ولایت فقیه، امام خمینی، ص ۵۸.
۲۱. ↑ بحثی درباره مرجعیت و روحانیت، جمعی از علماء معاصر (علامه طباطبائی، موسوی مجتهد زنجانی، مطهری، طالقانی، بهشتی و دیگران)، ص ۲۶.
۲۲. ↑ مرجعیت رمز بقاء تشیع، جمعی از جامعه روحانیت، ص ۲، به نقل از اصول کافی، ج ۱، ص ۳۴.
۲۳. ↑ مرجعیت رمز بقاء تشیع، جمعی از جامعه روحانیت، ص ۲۰.
۲۴. ↑ پیش درآمدی بر تاریخ تحول فقه شیعه، حاج علی صافی گلپایگانی، ص ۸۲.

منبع

سایت اندیشه قم،
آشنایی با ابواب فقه، ص ۱۳-۱۴،
منبع

رده‌های این صفحه : **فقه** | **واژه شناسی**